

**You have downloaded a document from
RE-BUS
repository of the University of Silesia in Katowice**

Title: Wstęp

Author: Grzegorz Madej, Dariusz Nawrot

Citation style: Madej Grzegorz, Nawrot Dariusz. (2016). Wstęp. W: D. Nawrot, G. Madej (red.), " Zapomniani książęta? : Sułkowscy w XVIII-XX wieku" (S. 7-12). Katowice : Wydawnictwo Uniwersytetu Śląskiego.

Uznanie autorstwa - Użycie niekomercyjne - Bez utworów zależnych Polska - Licencja ta zezwala na rozpowszechnianie, przedstawianie i wykonywanie utworu jedynie w celach niekomercyjnych oraz pod warunkiem zachowania go w oryginalnej postaci (nie tworzenia utworów zależnych).

UNIwersYTET ŚLĄSKI
W KATOWICACH

Biblioteka
Uniwersytetu Śląskiego

Ministerstwo Nauki
i Szkolnictwa Wyższego

Wstęp

Najsłynniejszym członkiem rodziny Sułkowskich, znanym nie tylko z dzieł historyków, był „oficer niespełnionych nadziei”, poległy podczas wyprawy egipskiej w Kairze, adiutant i przyjaciel Napoleona Bonaparte, Józef Sułkowski. Jego pochodzenie i droga życia po dziś dzień budzą wiele wątpliwości, a także rozgrzewają wyobraźnię¹. W jego cieniu pozostaje drugi z Sułkowskich, który zapisał się na trwałe w historii Polski w XVIII wieku, faworyt Augusta III i twórca książęcej linii rodu, Aleksander Józef Sułkowski. Także on, z racji niezwyklej kariery oraz roli politycznej, był bohaterem wielu opracowań historycznych². Uwadze badaczy umknęli jednak pozostali przedstawiciele linii książęcej Sułkowskich. Nieliczni z nich, żyjący w XVIII, XIX i XX wieku, doczekali się biogramów czy wymagających dużych uzupełnień opracowań. Dotyczy to czterech synów pierwszego księcia: Augusta Kazimierza (1729–1786), Aleksandra Antoniego (1730–1786), Franciszka de Pauli (1733–1812) i Antoniego (1734–1796)³ oraz następców Antoniego, przedstawicieli młodszej, rydzyskiej linii rodu: Antoniego Pawła (1785–1836), Augusta Antoniego (1820–1882) oraz Antoniego Ryszarda (1844–1909)⁴. W 1998 r. przede wszystkim linii rydzyskiej poświęcono wystawę i konferencję pod identycznie brzmiącym

1 M. CZEPPE, A. NIEUWAŻNY, J. PAWLIKOWSKI: *Józef Sułkowski* (hasło). W: *Polski Słownik Biograficzny* (PSB). T. 45/4. Warszawa–Kraków 2008, s. 566–571.

2 A. PERŁAKOWSKI: *Kariera i upadek królewskiego faworyta. Aleksander Józef Sułkowski w latach 1695–1738*. Kraków 2013. Obszerny biogram Aleksandra Józefa Sułkowskiego zamieszczono również w *Polskim Słowniku Biograficznym*: A. PERŁAKOWSKI, M. ZWIERZYKOWSKI: *Aleksander Józef Sułkowski* (hasło). W: PSB. T. 45/4..., s. 519–528.

3 D. DUKWICZ, M. ZWIERZYKOWSKI: *August Sułkowski* (hasło). W: PSB. T. 45/4..., s. 542–553; T. CIESIELSKI: *Aleksander Antoni Sułkowski* (hasło). W: PSB. T. 45/4..., s. 528–531; D. DUKWICZ, M. ZWIERZYKOWSKI: *Franciszek Sułkowski* (hasło). W: PSB. T. 45/4..., s. 556–561; D. DUKWICZ, M. ZWIERZYKOWSKI: *Antoni Sułkowski* (hasło). W: PSB. T. 45/4..., s. 531–537.

4 M. BACZKOWSKI, A. NIEUWAŻNY: *Antoni Paweł Sułkowski* (hasło). W: PSB. T. 45/4..., s. 537–540; S. BOROWIAK: *August Antoni Sułkowski* (hasło). W: PSB. T. 45/4..., s. 553–555; S. BOROWIAK: *Antoni Ryszard Sułkowski* (hasło). W: PSB. T. 45/4..., s. 540–542.

tytułem *Sułkowscy. Życie i dzieło*⁵, a historię ordynacji rydzynskiej opracował w ostatnich latach Stanisław Borowiak⁶.

Stan badań nad przedstawicielami rodziny Sułkowskich ze starszej, bielskiej linii, nazywanej również śląską, założonej przez Franciszka Sułkowskiego, także nie wygląda imponująco. Rzadko byli oni obiektem zainteresowania historyków. W czasach międzywojennych wyjątkiem byli Adam Skałkowski i Jan Baumgart, którzy utrzymywali kontakt korespondencyjny z księciem Aleksandrem Ludwikiem Sułkowskim (IX książę bielski)⁷. Natomiast osobisty dostęp do archiwum zamkowego uzyskał Gustav Schlauer, który swe badania zwięździł artykułem publikowanym na łamach niemieckojęzycznego czasopisma „Schlesische Zeitung”⁸. W okresie PRL-u nie podejmowano

5 *Sułkowscy. Życie i dzieło. Katalog wystawy, wrzesień–grudzień 1998*. Red. A. KU-
LIŃSKA, G. MICHALAK. Leszno [b.r.] 1998; *Sułkowscy. Życie i dzieło. Materiały z sesji
naukowej*. Red. Z. MOLIŃSKI. Rydzyna–Leszno 1999. Zauważyć przy tym należy, że
w dotychczasowej literaturze naukowej uwagę poświęcano głównie pierwszym dwóm
pokoleniom rodu, przy okazji badań nad wydarzeniami wojny siedmioletniej, konfederacji
barskiej, schyłku osiemnastowiecznej Rzeczypospolitej czy też kwestiom wojskowości.
Zob. W. KONOPCZYŃSKI: *Polska w dobie wojny siedmioletniej*. Cz. II. 1759–1763. Kraków
i Warszawa 1911; W. KONOPCZYŃSKI: *Geneza i ustanowienie Rady Nieustającej*. Kraków
1917; W. KONOPCZYŃSKI: *Konfederacja barska*. Warszawa 1991; A. MOSZCZYŃSKI: *Pamięt-
nik do historii polskiej w ostatnich latach panowania Augusta III i pierwszych Stanisława
Poniatowskiego*. Poznań 1858; F.J. SZCZĘSNY MORAWSKI: *Materyały do Konfederacji Bar-
skiej r. 1767–1768*. T. 1. Lwów 1851; W. SZCZYGIELSKI: *Konfederacja barska w Wielkopolsce
1768–1770*. Warszawa 1970; T.W. LANGE: *Szpitalnicy, joannicy, kawalerowie maltańscy*.
Drawa 1994; J. BARANOWSKI, M. LIBICKI, A. ROTTERMUND, M. STARNAWSKA: *Zakon
Maltański w Polsce*. Warszawa 2000; T. CIESIELSKI: *Armia koronna w czasach Augusta III*.
Warszawa 2009; M. MACHYNIA, Cz. SRZEDNICKI: *Oficerowie Rzeczypospolitej Obojga
Narodów*. T. 1. Cz. 3. Kraków 1998.

6 S. BOROWIAK: *Sprawa ordynacji rydzynskiej na tle walki o ziemię w Poznańskim
na przełomie XIX i XX wieku*. Poznań 2008.

7 Biblioteka Kórnicka Polska Akademia Nauk (BKPAN), BK 13689. Korespondencja
Adama Skałkowskiego z 1934 r. dotyczyła zawartości archiwum, w tym pamiętek rodzin-
nych. Natomiast korespondencja z Janem Baumgartem – z roku 1938 i 1940 – poruszała
kwestie uzupełnień w genealogii rodu Sułkowskich.

8 G. SCHLAUER: *Die Bielitzer Herrschaftsbesitzer. Die Fürsten Sulkowski, Herzoge von
Bielitz*. „Schlesische Zeitung” 1927, nr 18 [29], 36, 43. Artykuł z cyklu „Die Bielitzer Her-
rschaftbesitzer” – poświęcony właścicielom bielskich dóbr – obejmował lata 1752–1786,
skupiając się głównie na pierwszych dwóch właścicielach bielskiego fideikomisu: Alek-
sandrze Józefie i Auguście Sułkowskich. Innym niemieckim historykiem, który miał
uzyskać jako pierwszy dostęp do archiwum książęcego, był bielszczanin Carl Hoinkes
(1882–1960), rzekomo blisko zaprzyjaźniony z Aleksandrem Ludwikiem Sułkowskim.

prób zbadania dziejów rodu w linii bielskiej. Mimo przeciwności losu, próby nawiązania kontaktu z żyjącą w Austrii rodziną książęcą podejmował wówczas dyrektor bielskiego Muzeum Stanisław Oczko⁹. Czynił to skutecznie, dzięki czemu stał się pierwszym polskim naukowcem, który zapoznał się z prywatnym archiwum Sułkowskich w Wiedniu. Niestety nie zdążył zinwentaryzować i opisać tego zasobu. W późniejszych latach następcy dyrektora Oczki nie kontynuowali jego dzieła, nie prowadzono też badań nad historią rodu. Jedynym z bielskich Sułkowskich, który cieszył się znacznie większym zainteresowaniem badaczy ze względu na rolę, jaką odegrał w epoce napoleońskiej, był Jan Nepomucen (V książę bielski)¹⁰. Badania powinny być kontynuowane nad kolejnymi pokoleniami książęcego rodu¹¹. O stanie

Patrz: H. HEINTZE: *Carl Hoinkes* (hasło). W: *Ostschlesische Porträts. Biographisch-bibliographisches Lexikon von Österreichisch-Ostschlesien*. Hrsg. K.W. NEUMANN. T. 2 (E–H). Berlin 1996, s. 211.

9 Stanisław Oczko (1913–1983), historyk sztuki, malarz, muzealnik. Twórca bielskiego Muzeum, powstałego w 1945 r. na zamku Sułkowskich. Przez trzydzieści lat pierwszy dyrektor placówki. Inicjator powojennego kształcenia plastycznego w Bielsku. Patrz: P. OCZKO: *Sztuka to wolność wyboru, prawo do przeżycia i wzruszenia. Stanisław Oczko – historyk sztuki i malarz*. Katowice–Bielsko-Biała 2013.

10 M. VANÁČEK: *Książę bielski Jan Sułkowski w służbie Napoleona w latach 1806–1809*. „Zaranie Śląskie” 1959, z. 4; R. KINCEL: *Kłopotliwy książę Sułkowski*. Katowice 1984; T. SZUBERT: *Jan Nepomucen Sułkowski* (hasło). W: PSB. T. 45/4. ..., s. 562–566; T. SZUBERT: „Książę o zepsutym sercu”. *Jan Nepomucen Sułkowski w twierdzy Kufstein w latach 1803–1804, w świetle dokumentów z archiwów wiedeńskich*. „Śląski Kwartalnik Historyczny Sobótka” 2006, r. 61, z. 4; D. NAWROT: *Jan Nepomucen Sułkowski – burzliwe życie na pograniczu trzech zaborów*. W: *Pogranicza: Ludzie pogranicza*. Red. W. BRENDA, J. KIEŁBIK. Olsztyn 2009.

11 Wyjątkiem jest Ludwik (VI książę bielski). Zob. G. MADEJ: *Książę Ludwik Sułkowski (1814–1879), rewolucjonista, emigrant i ostatni budowniczy bielskiego zamku*. „Zeszyty Sułkowskich” 2016, nr 3. VII książę bielski, Józef Maria Sułkowski, został dotychczas przedstawiony jedynie w krótkim artykule: J. SPYRA: *Zwariowany książę Józef Maria Sułkowski*. W: *Kalendarz Beskidzki* 1992. Bielsko-Biała 1992. Uwagę badaczy zwrócił także Stanisław Sułkowski i jego synowie oraz ostatni właściciel bielskiego fideikomisu, Aleksander Ludwik Sułkowski (IX książę bielski). M. RJAVEC: *Plemiška rodbina Sułkowsky. O življenju nekaterih lano rodbine Sułkowsky od 18. stoletja do danes na ozemlju današnje Poljske, Avstrije, Slovenije, zda In Mehike*. Diplomsko delo Univerza na Primorskem Fakulteta za Humanistične Študije. Koper 2012; M. RJAVEC: *Medjy dumą i oportunitizmem: Książęta Sułkowscy z Bresternicy pod Mariborem – przyczynek do historii gałęzi rodziny osiadłej na terenach obecnej Słowenii*. „Zeszyty Sułkowskich” 2013, nr 2; J. POLAK: *Ostatni z Sułkowskich na Bielsku*. „Gazeta Prowincjonalna” 1989, nr 4; J. POLAK: *Ostatni z Sułkowskich na Bielsku*. W: *Kalendarz Beskidzki* 1991. Bielsko-Biała 1991; G. MADEJ: *Aleksander Ludwik Sułkowski. IX. vlastník bílského fideikomisu*. „Těšínsko” 2015, r. 58, č. 1.

wiedzy o bielskich Sułkowskich zaświadcza wydana w 2010 r. monografia Bielska-Białej¹².

Dlatego Muzeum Historyczne w Bielsku-Białej – obecny właściciel książęcej rezydencji – postanowiło w 2012 r. rozpocząć projekt badawczy, którego celem było opracowanie dziejów śląskiej linii magnackiego rodu. Nawiązano kontakt z żyjącymi przedstawicielami rodziny Sułkowskich. Przeprowadzono liczne kwerendy w archiwach polskich i europejskich. W ramach projektu, przygotowano wystawę *260. rocznica nabycia państwa bielskiego przez Aleksandra Józefa Sułkowskiego* (13 X 2012 – 28 II 2013)¹³. Na cyklicznych spotkaniach „Zaduszki dla Sułkowskich” wygłaszano prelekcje o historii rodziny. Bielskie Muzeum rozpoczęło publikować „Zeszyty Sułkowskich”. Zwieńczeniem tych działań stała się wystawa *Bielscy książęta Sułkowscy, jakich nie znacie*, prezentowana w bielskim zamku od 20 IX 2014 do 31 V 2015 r. Ilustrowało ją ponad 240 eksponatów, w dużej części nieznanych, udostępnionych przez rodzinę oraz liczne instytucje w kraju i zagranicą. Była to pierwsza w historii prezentacja dziejów bielskiej linii magnackiego rodu Sułkowskich, która w chronologicznej podróży przez epoki ukazywała meandry życia kolejnych pokoleń niezwyklej rodziny i przybliżała nieznane fakty z jej historii¹⁴. Uzupełniała i wieńczyła projekt badawczy międzynarodowa konferencja naukowa „Książęta Sułkowscy, jakich nie znacie”, zorganizowana 15 maja 2015 r. przez Muzeum Historyczne w Bielsku-Białej, we współpracy z Instytutem Historii Uniwersytetu Śląskiego w Katowicach.

Z przedstawionych wyżej powodów koniecznością jest opublikowanie monografii, w której, korzystając z dotychczasowego stanu badań nad historią rodu Sułkowskich i uzupełniając je o wyniki najnowszych badań naukowych, przedstawiono by burzliwe życie kolejnych pokoleń książęcej rodziny na tle dziejów Europy, poczynawszy od Aleksandra Józefa Sułkowskiego aż do jego potomków żyjących w czasach najnowszych. Taki też jest cel przygotowanej pracy pt. *Zapomniani książęta? Sułkowscy w XVIII–XX wieku*, poświęconej losom przedstawicieli wielu

12 *Bielsko-Biała. Monografia miasta*. Red. I. PANIC. T. 1–4. Bielsko-Biała 2010. W. KUHN: *Geschichte der deutschen Sprachinsel Bielitz (Schlesien)*. Würzburg 1981; G. WURBS: *Ganz am Rande Schlesiens liegt Bielitz*. Dülmen 1985. Por. P. KENIG, B. CHORĄŻY: *Zamek w Bielsku – zarys historyczny*. Bielsko-Biała 2003 i 2006.

13 Pretekstem do jej stworzenia był odkryty w Czechach dokument relacjonujący przekazanie dóbr bielskich pierwszemu z książąt Sułkowskich. Por. P. KENIG: *Relacja z przekazania księstwa bielskiego Aleksandrowi Józefowi Sułkowskiemu 1 lipca 1752 roku*. „Zeszyty Sułkowskich” 2012, nr 1.

14 Wystawie towarzyszyła publikacja pod tym samym tytułem: *Bielscy książęta Sułkowscy, jakich nie znacie*. Tekst P. KENIG, G. MADEJ. Red. I. PURZYCKA. Bielsko-Biała 2015.

linii Sułkowskich w ostatnich trzech wiekach. Otwiera ją rozdział autorstwa Adama Perłakowskiego, w którym zarysowane zostały nie tylko kolejne etapy kariery politycznej Aleksandra Józefa Sułkowskiego, ale i źródła potęgi ekonomicznej, umożliwiającej utrzymanie świetności rodu w następnych pokoleniach. Natomiast Jiří Brňovják przedstawił w swoim rozdziale studium heraldyczne dotyczące herbów i tytułów, jakie od Marii Teresy i Franciszka I otrzymał książę Aleksander Józef. W kolejnym rozdziale Michał Zwierzykowski omówił strategię budowy pozycji rodu przyjętą przez księcia Augusta Sułkowskiego oraz jego trzech braci, pozwalającą sięgnąć po najwyższe godności Rzeczypospolitej. Grzegorz Madej, po przedstawieniu na początku rozdziału postaci księcia Franciszka Sułkowskiego, zestawiał ze sobą dwa inwentarze bielskiego zamku z 1786 i 1804 r., będące znaczącym uzupełnieniem dotychczasowego stanu wiedzy i pozwalające poznać zakres zmian spowodowanych przez przebudowę siedziby książęcej u schyłku XVIII wieku. Z kolei Dariusz Nawrot poświęcił rozdział wydarzeniom z życia księcia Jana Nepomucena Sułkowskiego w okresie jego największej aktywności, kiedy widział się w roli przywódcy polskiego powstania na Nowym Śląsku w 1807 r., a których finał zaważył na jego ocenie przez współczesnych i historyków. W następnym rozdziale Dawid Madziar omówił przypadające na ten sam czas początki kariery wojskowej księcia Antoniego Pawła Sułkowskiego, w 1806 i 1807 r. organizatora i pułkownika 1.(9.) pułku piechoty Wojska Polskiego, z którym, wykazując się talentem wojskowym, odbył pierwszą kampanię u boku Wielkiej Armii Napoleona. Z kolei Jarosław Czuby przywołał postać Antoniego Pawła Sułkowskiego w kontekście wyborów, jakich dokonywali Polacy w trudnych chwilach klęski nadziei związanych z Napoleonem, przedstawiając i oceniając okoliczności jego dymisji z funkcji Naczelnego Wodza w 1813 r., jaką krótko sprawował po bitwie pod Lipskiem. W swoim rozdziale Miha Preinfalk przedstawił postać Józefa barona Dietricha i źródła jego fortuny oraz związki z rodziną Sułkowskich, a przede wszystkim szczegóły małżeństwa córki barona z księciem Ludwikiem, które pozwoliło odbudować ekonomiczną pozycję zadłużonej książęcej rodziny. W rozdziale o służbie Sułkowskich w armii Habsburgów, Piotr Kenig przedstawił kariery wojskowe kolejnych członków rodziny, od czasów księcia Aleksandra Józefa aż do końca pierwszej wojny światowej, na której frontach także odnajdujemy Sułkowskich. Natomiast Jakub Krajewski swój rozdział poświęcił gospodarce w lasach książęcych w Bielsku i okolicach od XVIII do początków XX wieku, wykazując jej istotną rolę w dochodach książęcej rodziny. W kolejnym rozdziale Mojca Rjavec opisała dzieje linii rodziny Sułkowskich związanej z Bresternicą koło Mariboru, na podstawie nowych materiałów przybliżając zapomnianych jej członków żyjących w drugiej połowie XIX i w XX wieku. Ostatni rozdział

autorstwa Grażyny Sokół przybliżył skomplikowane dzieje bezcennego dla badania historii rodu Sułkowskich archiwum książęcego, przechowywanego obecnie w Bielsku w Archiwum Państwowym, charakteryzując przy tym jego zasób aktowy zachowany do dzisiejszych czasów.

*Grzegorz Madej
Dariusz Nawrot*